

Koltai Kornélia

Péchi Simon bibliafordítása és -kommentárja

A szombatosok időszerűsége

Koltai Kornélia hebraista (Budapest), az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Ókortudományi Intézete Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszékének adjunktusa.

Régi adósságomat törlesztsem e tanulmány megírásával. Egy éve is van annak, hogy a *Magyar Egyházzene* felelős szerkesztője felkért arra, hogy írjak a szombatosokról. Magyar és hebraisztika szakosként még egyetemista koromban kezdtem foglalkozni velük, s a Péchi-kódexek tanulmányozásából Komoróczy Géza, illetve Abaffy Erzsébet és Zsilinszky Éva segítségével szakdolgozat és doktori disszertáció is készült. Minderre a következőkben részletesen is kitérek.

Most leginkább arra keresem a választ, hogy miért lehet érdekes ma az olvasóknak — nekünk — Péchi Simon és a szombatosok kitartó, hitükhöz sokszor a fenyegető kilátások ellenére is hűséges maroknyi kis csoportja? Ma, amikor hazánkban végre mindenki szabadon gyakorolhatja a vallását, nem kell titokban, kéziratban formában terjeszteni a tanokat, s nem köteleznek arra bennünket, hogy megtagadjuk eszméinket, feladjuk a meggyőződésünket...

Másfelől túlságosan is sokféle eszmény, értékrend van jelen a „piacon”, és hagyományok nélkül mintha már elvesztettük volna a helyes döntés, egyáltalán: a döntéshozatal, az elköteleződés képességét. Egyre inkább érezzük, hogy a fogyasztói társadalom által kínált, könnyedén, kis energiával megszerezhető, rövid távon elégedettségérzetet nyújtó örömforrások nem elegendőek. Valami többre, tartósabbra vágyunk. Nagyon is ki vagyunk éhezve a valós értékekre. De hogyan induljunk el a valós értékek felé vezető úton? S honnan tudjuk, hogy jó irányba haladunk?

Korunk magára hagyott városi emberének valószínűleg égetőbbek ezek a kérdések, mint valaha. S így a székely szombatos emberek példájára is nagyobb szükségünk lehet, mint valaha. Példaként szolgálhat nekünk az ősi, eredeti hitigazságok iránti nyitottságuk, fogékonyságuk, tudásvágyuk és buzgó igyekezetük, törekvésük a már felismert igazságok-rítusok állhatatos elsajátítására. Szükségünk lehet a példájukra a felelősségteljes kitartásban — a hit, az igaz értékrend továbbadása, a hagyomány ápolása terén. De tanulhatunk tőlük a pillanatnyi egyéni érdekeket felülíró összetartásról, a gyülekezetben, hitközösségben megjelenő szolidaritásról, egymás jóakarató segítségéről is.

Ezzel az írással remélhetőleg mindezen szombatos erényekre ismét felhívjuk a figyelmet. Tudatosítjuk —reményeink szerint— az olvasóknak, hogy van példa, van precedens a történelmünkben a mai kor embere által áhított értékek bírására. S a „modell” bemutatása egyúttal talán valamiféle erő is sugároz, pozitív üzenetet is közvetít: van értelme, érdemes elődeink értékrendjét, életformáját követni!

Kutatástörténeti áttekintés

Az erdélyi szombatosok történetét sokan feldolgozták már, tudományos igény-nyel és személyesebb hangvételű visszaemlékezések formájában egyaránt.

A tudományos munkák sorában elsőként Kohn Sámuel főrabbi, neves történetész jelentkezett fontos monográfiával. Az 1889-ben kiadott *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchi Simon főkancellár életére és munkáira* című könyvében a szombatosok törtériáját az erdélyi történelem összefüggésébe helyezte, Péchi Simon fordítói-irodalmi munkásságának bemutatásával pedig a mozgalom ideológiai-teológiai hátterét rajzolta meg. A kiadással nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar önazonosságát megélő és tudományos módon is feldolgozó hazai zsidóság számára a szombatosok nagy jelentőséggel bírnak. A szombatosok, illetve Péchi Simon a neológ zsidó szelle- mi elitnek a későbbiekben is fontos kutatási területe maradtak.

Kohn Sámuel vizsgálódásaival, illetve tudományos eredményeinek közreadá- sával egyidejűleg, a XIX. század második felében keresztény részről, az unitá- rius felekezet is „rájuk talált”, vagyis inkább újból felfedezte a nagy szellemi elődöt. A *Keresztény Magvető*, az Erdélyi Unitárius Egyház folyóirata az 1870-es évektől közölt rendszeresen fordítástöredékeket Péchitől, és a Péchi életét, iro- dalmi tevékenységét bemutató tanulmányoknak is folyamatosan helyet adott. Elsősorban azonban a még életben lévő szombatos hagyományok leírását és a szombatos énekirodalom kiadását tűzték ki célul.

A szombatos énekanyag összegyűjtésének és rendszerezésének eredménye- képp két bibliográfia is született ezidőtájt, illetve néhány évtizeden belül: Nagy Sándor *Szombatos codexek* című akadémiai értekezése (1884) és Thúry Zsigmond *A szombatos kódexek bibliográfiája, különös tekintettel azok énektartalmára* (1912) című forrásjegyzéke. Jóval később, a XX. században Stoll Béla két kiadást is meg- ért összeállítása pontosította a szombatos énekek bibliográfiáját.

A Thúry-katalógussal egyidőben két újabb, terjedelmes Péchi-fordítás került nyilvánosságra. A református Szilády Áron Péchi zoltárfordítását (1913), Har- mos Sándor és Guttmann Mihály pedig az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat gondozásában Péchi imakönyv-fordítását adta ki (1914). Ezeknek a kiadásoknak óriási a jelentősége, de egyúttal hosszú évtizedekre el is apasztották a lehetsé- ges vizsgálatok forrásait. Őket követően ugyanis a szombatosok kutatástörténe- tében méltatlanul sivár évtizedek jöttek.

A következő fordulatra egészen a '70-es évekig kellett várni, amikor *Szom- batos énekek* címmel a *Régi magyar költők tára* XVII. századi sorozatában Varjas Béla a szombatos, liturgikus használatra szánt költeményekből: a teljes szom- batos énekanyagból, valamint néhány prózai műből kritikai kiadást hozott létre — a tudós főrabbi, Scheiber Sándor kommentárja kíséretében.

Mindeközben Dán Róbert hatalmas erőfeszítéssel látott hozzá a reformáció és ennek utolsó állomása: a szombatoság történetének, „dogmarendszerének” feltárásához. Számos kéziratos emléket tanulmányozott; rendkívül alapos, átfogó filológiai, irodalomkritikai és eszmetörténeti vizsgálatait végül a *Humanizmus*,

reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon (1973) és *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon* (1985) című vaskos kötetekben publikálta. Dán Róbert munkássága mindmáig meghatározó a szombatosok történetét és Péchi Simon szellemi hagyatékát kutatóknak.

Dán Róbert sem tudta azonban egymaga feldolgozni a szombatosok teljes irodalmi örökségét. A mai napig roppant mennyiségű kiadatlan anyag: fordítások, énekek, moráliák stb. hevernek érdemtelenül elfeledve határokon innen és túl, levéltárak mélyein. Hiába is voltak döntő horderejű állomások a kutatástörténetben, hiába is rekonstruálták sokan a szombatosok történetét újabb kéziratok anyag bemutatásával, mégsem volt ez elegendő.

Felismervén a kódexkiadás folytatásának immár sürgető időszzerűségét, Komoróczy Géza történész, orientalista professzor és Balázs Mihály irodalomtörténész vezetésével az ELTE Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszékén, illetve a MTA Judaisztikai Kutatócsoportjában az 1990-es évek végén megalakult a „Péchi-műhely”. A kutatócsoport *Hungaria Judaica* című kiadvány-sorozatában elsőként 1999-ben, Péchi Simon 1620/21-es *Pirqé ávot* fordítását, az *Atyák mondásai*-t adta ki. Az *Ávot*-fordítás magyarázatokkal, összehasonlító elemzéssel ellátott kiadása lényegében hebraisztika szakos szakdolgozatottnak (1997) továbbfejlesztett változata. Péchi töredékes, 1634-ben készített *Biblia-fordítása*, amelyet eredetileg a magyar nyelvtörténeti doktori program keretében dolgoztam fel és mint PhD-disszertációt 2005-ben védtem meg, várhatóan ez év őszén, éppen tíz évvel az *Atyák*-kiadás után, 2009-ben jelenik meg. A kiadáshoz a disszertációt meglehetősen átdolgoztuk, így a *Hungaria Judaica* sorozat elgondolásába jól illeszkedik.

Az elmúlt tíz esztendő alatt történtek, születtek egyéb tudományos vizsgálatok is. Szegeden Balázs Mihály professzor irányításával Újlaki-Nagy Réka Tímea PhD-hallgató —az erdélyi szombatoság genezisést kutatva— több értékes tanulmányt is megjelentetett (illetve megjelenés alatt álló értekezései is vannak) a tárgyban. A fiatal kutató az unitáriusságból a szombatoságba való átmenetet dokumentáló, az első szombatos kódexként aposztrofált, a *Szombatosok régi könyve* nevet viselő *Árkosi-kódexben* és környezetében mélyedt el. Balázs Mihály 2002-ben írott tanulmányára támaszkodva (*A kolozsvári Unitárius Kollégium 1135. számú kéziratáról*) jelenleg egy korai szombatos kódexet vizsgál behatóan.

S végül, de nem utolsósorban nem szabad megfeledkeznünk a szombatosok szépirodalmi ábrázolásáról sem. Az erdélyi szombatosok fordulatokban bővelkedő, sokszor józan belátással fel nem fogható, csodálatos, szenvedélyes, de szenvedéstől, egyéni áldozatoktól sem mentes, zaklatott, tragikus sorsa sokakat megihletett. A regényes, vagy vallomásos elbeszélő műfajt választók azonban nem pusztán ihletett alkotók, hanem személyesen is érintettek, saját maguk is kötődtek-kötődnek valamilyen formában a felekezethez.

Talán a legismertebbek Kemény Zsigmond művei (*Debora*, 1855, *A rajongók*, 1858), melyekben az a valós eseményeket dolgozta fel, fiktív keretek között. A műfaj felélesztése, sőt virágzása majd' 150 évvel később következett be, ennek

már mi magunk is tanúi lehettünk. A XX. század utolsó évtizedeiben, főként a szovjet éra megszűnését követően ugyanis egymás után jelentek-jelennek meg ilyen művek. A tárgyilagos, történelmi adatokon és valóságos eseményeken alapuló szépirodalmi alkotások közül a legtöbb Kovács András nevéhez köthető: *Vallomás a székely szombatosok perében* (1981), *Útfélen fejfa* (1995), *Mondjatok káddist egy székely faluért* (1997) és *Az erdélyi szombatoság nyomában* (1999), de Szávai Géza *Székely Jeruzsálem* (2000) című alkotása is nagy sikert aratott.

Kortárs íróink dokumentarista, visszaemlékező-felidézõ, oknyomozó formában elevenítik meg az erdélyi szombatosok és a Ceauşescu-rezsim faluromboló politikájának áldozatul esett székely szombatos központ, a Maros megyei Bözödújfalú történetét. S a két évtizeden belül kiadott művek száma is azt jelzi: napjainkban igen nagy az igény a székely szombatosok négy évszázados történetjének a megismerésére.

Péchi Simon élete és a szombatosok története — röviden

De hogyan is jött létre ez a mozgalom, kik is az erdélyi szombatosok voltaképpen? Miért, hogy több mint egy évszázada már több-kevesebb energiával, figyelemmel, kutatási szabadsággal, de mégis állandóan különböző vallások, felekezetek érdeklődési körébe kerülnek?

Nagy Szabó Ferenc XVII. századi marosvásárhelyi krónikás szerint a szombatos irányzatot 1588-ban Eőssi András „szenterzsébeti nagyúr”, erdélyi birtokos alapította. Erről a már említett legelső magyar nyelvű szombatos emlék, az Árkosi-kódex (1588) tanúskodik, amely jórészt Eőssi András énekeit, polemikus iratait tartalmazza. A *Zsidó hűtön valók* című polémiája a szombatosok létrehozása szempontjából a legfontosabb, ezt tekintik a szombatosok „programadó” iratának.

Az 1588-ban Eőssi András alapításával főként székely lakta vidékeken elindított mozgalom kezdetben még nem volt rabbinikus jellegű, a Biblia utáni zsidó irodalmat, a Szóbeli Tant nem ismerték. A reformáció *Hebraica veritas*-elvének, a Biblia, pontosabban az Ószövetség eredeti nyelvének, szövegének, tanításának az előtérbe állítása és a Dekalógus (Tízparancsolat) megvalósítása szerepelt legfőbb célkitűzéseik közt. Ennek értelmében sürgettek a Biblia jogrendszerének kiterjesztését a törvényhozásra és a végrehajtásra, s vezették be a szombat megünneplését a vasárnap helyett. Törekedtek a Tórában előírt ünnepek megünneplésére, sőt a naptár átirását is tervbe vették. Szigorú szabályként értelmezték a vagyoni különbségek enyhítését, megszüntetését — betartásán buzgólkodtak. Jézust Messiásként elfogadták ugyan, de az Újszövetség üzenetét: Jézus istenségét tagadták. Az Újszövetség könyvei közül egyedül az *Apokalipszist* tekintették ihletett könyvnek.

A szombatosok élete nem volt könnyű már a legelső időkben sem. Az 1590-es években a felekezet a pusztá fennmaradásáért, a székely szabadságjogok visszaállításáért küzdött. További csapást jelentett a szombatosoknak Eőssi András betegsége a '90-es évek közepén. Eőssi 1602-ben halt meg, s az alapító

atyja halálával lezárult az erdélyi szombatos mozgalom első korszaka. 1624-ig voltak vezető nélkül, mégis megmaradtak.

Eőssi András végakarátának megfelelően minden vagyona Péchi Simonra szállt, akit még életében fiává fogadott.

Péchi Simonnak a fogadott fiúságot megelőző éveiről nem sokat tudunk. Születésének körülményei máig tisztázatlanok. Péchi egyik XIX. századi kommentátora, Lugosi József szerint Péchi cseh származású volt, Lugosi ugyanis Péchi egy énekverse kezdőbetűiben a Boem nevet vélte felfedezni, erről pedig a cseh *Bohemy* névre következtetett. Kőváry László, a *Keresztény Magvető* XIX. századi unitárius szerzője ugyanakkor Péchit erdélyi származásúnak tüntette fel.

Egy harmadik, mára legelfogadottabb feltételezés szerint Pécsent született 1565–1570 táján, egy ottani szűcs gyermekeként. Feltehetőleg abban az unitárius iskolában tanult, amelynek vezetője 1583–84-ben Bogáti Fazakas Miklós volt. Az unitárius lelkész zoltárfordításai révén vált kedvelté a szombatosok körében, ezért sokan a szombatosok szellemi elődjeként tartják számon (radikálisabb vélekedések szerint Bogáti maga is szombatos volt). Péchit Bogáti talán oktatta is, hatással lehetek rá eszméi, magába szívhatta tanait.

Péchi Simon Pécsről családjával az 1580-as évek második felében Kolozsvárra vándorolt át, ahol az Unitárius Kollégiumban folytatta tanulmányait. Tanulmányai befejeztével került nagy valószínűséggel Szentertzsébetre, ahol iskola- vagy tanítómasteri állást kapott. Vélhetően a szombatos főúr, Eőssi András gyermekeit is tanította. Nem sokáig tölthette be azonban ezt a tisztséget: hamarosan külföldi tanulmányútra ment, amellyel hebraisztikai tudományos pályafutását is megalapozta.

Péchi külföldi tanulmányútját, peregrinációját adatok hiányában nagyon nehéz pontosan rekonstruálni. A tanulmányúton készített állítólagos *Diáriuma* is elveszett. Az út egyes állomásai azonban ismertek. Péchi először Bukarestbe ment egy évre, majd onnan Konstantinápolyba. Konstantinápolyban a szefárdi zsidók *yesivájában* (Ortaköy-negyed) képezte magát. Itt került kapcsolatba a zsidó hagyománnyal: a zsidó imakönyvvel és a rabbinikus irodalommal; talmudi traktátusokat tanulmányozott, Rasi Tórakommentárjait olvasta. Ismeretséget kötött a tudós Melamméd családdal, tanulópárja lehetett Yoszéf Melammédnek. Konstantinápoly után Tuniszba, majd Nápolyba, Rómába, Ragúzába utazott. Volt tehát lehetősége a zsidóság irodalmával foglalkozni, s személyes élményeket szerezhetett a liturgiájukról. Ismervén tanulmányútja színhelyeit, a zsidó liturgiával való találkozás a szefárd rítussal való találkozást, a szefárdi rítus elsajátítását jelentette. Valószínűleg külföldi tanulmányútján szerezte be azokat a munkákat, amelyekből első fordításait készítette.

Peregrinációjáról az 1590-es évek közepén tért haza. Miután Szentertzsébeten letelepedett, Eőssi András örökbe fogadta. Eőssi halála után az örökség révén, majd 1607-ben a Kornis Judittal kötött házassága révén egyre befolyásosabb, ismertebb lett vagyonos, előkelő, főúri körökben.

Politikai pályafutása is az 1600-as évek elején kezdődött. 1601-ben Báthory Zsigmond személyi titkára lett (akivel egyébként gyermekkor óta jó kapcsolata volt), 1605-től pedig Bocskai István titkára. 1613-ban lett kancellár Bethlen Gábor mellett. A fejedelem adományokkal jutalmazta sikeres politikai ténykedését, így hamarosan az ország leggazdagabb emberévé vált. De lehet, hogy még ez sem volt elég neki? Az indítékokat pontosan nem ismerjük, mindenesetre 1620-ban, a fehérhegyi ütközetnél lekésett Prága védelméről, Bethlen utasítása ellenére. A császári csapatok addigra már szétverték a cseh-sziléziai szövetségeseket, és bevonultak a városba. A szövetségesek győzelme a Portának sem állt érdekében, így igen valószínű, hogy Péchi Bécs és a török támogatásával a fejedelmi címre tört. A támogatást azonban nem sikerült elnyerni, és Péchit 1621 májusában a fejedelem hűtlenség vádjával letartóztatta.

Péchi a szamosújvári, illetve a kővári börtönben —ahelyett, hogy ön maga sajnálatába merült volna, vagy ártatlanságát bizonyítandó stratégiák kidolgozására használta volna energiáit— a szombatos eszmék felé fordult. Felesége 1621-es halálának traumája is hozzájárulhatott a hitben való elmélyedéshez, számvetéshez. Tanulással, fordítással töltötte a börtönéveit: Sebastian Münster protestáns szellemű *Hebraica Bibliá*-ját és héber nyelvű erkölcsi-etikai kódexeket olvasott. Ekkor készítette el az első *Ávot*-fordítását is.

1624-ben szabadult a börtönből. Birtokaitól csaknem teljesen megfosztva, szenterzsébeti száműzetésében létrehozott egy fordítói „műhelyt” és szenvedélyes fordítói, irodalmi tevékenységbe kezdett.

Ez jelentette az újabb fordulópontot az erdélyi szombatosság történetében. A felekezet második, egyúttal leggyümölcsözőbb szakasz kezdődött el ekkor. Péchi kivételes képzettséggel és küldetéstudattal dolgozta ki a szombatosság ideológiai-rituális-szervezeti alapjait: lefordította a *Psalterium*-ot (Zsoltárok könyvét), a szefárd rítusú, teljes liturgiai rendszert felölelő zsidó imakönyvet, újr fordította az *Ávot*-ot, valamint olyan különböző jogi-etikai vonatkozású fordításokat hozott létre, amelyeket a gyülekezet működése szempontjából nélkülözhetetlennek ítélt. Szombatos imakönyvfordításával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy ez a világon a legelső teljes, nemzeti nyelvű imakönyvfordítás. Méltán lehetünk büszkéek erre a teljesítményre! Mivel az imakönyvet Péchi saját, egyre bővülő gyülekezetének készítette, a zsidóságra, illetve a jeruzsálemi szentélyre vonatkozó kifejezéseket átfogalmazta vagy kihagyta az imákból. A bibliafordítást: az Ószövetség-fordítást és a kommentárt 1634-ben, a rabbinikus tanítások ismeretében kezdte meg. Mindannyiunk sajnálatára azonban csak töredékes formában maradt fenn: a Genesis 5. fejezetétől az Exodus 12. fejezetéig terjedő szövegrész tartalmazza.

Péchi a bibliafordításhoz fűzött magyarázatában megfogalmazta a kereszténységgel szembeni kritikáját. Szerinte Jézus és az apostolok még pontosan megtartották a mózesi előírásokat, a keresztények azonban, és nemcsak a „rómaiak és pápások (...), hanem azután lutheránusok, kálvinistákkal, zwingliánusokkal többekkel (...) Istennek (...) törvéneinek világos bizonyos útjáról el-

léptenek” (bibliakommentár 498), azaz elrugaszkodtak „a törvén betűje és Krisztus s az apostolok példájá”-tól (bibliakommentár 525). A törvénytől, illetve a krisztusi gyakorlattól való elrugaszkodás a következőkben nyilvánul meg: a keresztények a szombat helyett a vasárnapot jelölték ki ünnepnapnak, megváltoztatták a hónapok sorrendjét, az ünnepek időpontját nem megfelelően határozták meg, sőt az ünnepek eredeti tartalmát és szertartását is felrúgták. Péchi visszatérést hirdetett a zsidóság vallásához: a teljes mózesi törvény megtartását sürgette. Ahogyan az Exodus 12. fejezete 19-es verséhez tartozó kommentárjában olvashatjuk: „a hűtre, szent törvén követésére állott jövevény (...)” „akármely nemzetből” való is, nem szabad, hogy idegenkedjék „az ő szent hagyományitúl, több parancsolatitúl” (ld. bibliakommentár 505–28.), az Exodus 6,7 magyarázatában pedig: „más nemzetek térjenek az Izrael Istenéhez” (ld. bibliakommentár 433.).

Az 1624-től kezdődő szakaszban tehát a szombatosok sokkal közelebb léptek a zsidósághoz —dogmatikailag és a mindennapos gyakorlatban egyaránt— mint az első, Eőssi András vezette szakaszban. A Tóra tanulmányozásához hasonlóan a Szóbeli Tan, a rabbinikus szabályok, előírások tanulmányozása és követése is kötelezővé vált. Eközben a szombatosok száma folyamatosan szaporodott a Székelyföldön: Udvarhelyszékben, Marosszékben, Marosvásárhelyt, de még Kolozsvárt is lettek követői a szombatos tanoknak. Péchi Szentersébeten szombatos iskolát alapított és zsinagógát rendezett be, szombatos papot hívott. Ekkor már a szombatosok az élő tradícióval szembe tudtak nézni: 1623-tól ugyanis Bethlen jóvoltából megindult a zsidók beköltözése Erdélybe.

Péchi magánélete azonban egyre tragikusabban alakult, és a politikai viszonyok is egyre kedvezőtlenebbé váltak. I. Rákóczi György ellen a szombatos Székely Mózes merényletet követett el, Pécht is megvádolták bűnrészességgel. A szombatosok szüntelen fenyegetéseknek lettek kitéve, bujkálniuk kellett az állandó üldözések elől. 1635-ben az erdélyi országgyűlés megerősítette a „judaizálók” ellen hozott 1618-as, 1622-es határozatokat: a szombatosokat 1635 karácsonyáig vallásváltásra kötelezték. 1638-ban már közvetlenül a fő- és vagyonesztés ítéletét mondták ki rájuk (dési terminus).

I. Rákóczi György politikai ellenzéke megsemmisült, a szombatosok ereje azonban nem tört meg. Voltak ugyan olyanok, akik Törökországba vándoroltak ki inkább, mintsem hogy látszat-keresztényekké váljanak, de voltak olyanok is, akik ez utóbbit választották: színleg valamely keresztény felekezethez csatlakoztak, de valójában (titokban) saját vallásukat gyakorolták.

Péchi Simon ismét börtönbe került, és a börtönből való szabadulás fejében ő is kénytelen volt megtagadni szombatoságát, 1639-től hivatalosan a református hitre tért át.

Hogy meddig élt Péchi, mikor, hogyan halt meg, nem tudni pontosan. Egy 1643 márciusában kelt okmány még említi őt, tehát ekkor még élt, egy másik okmány ugyanakkor 1644 februárjából már arról tanúskodik, hogy meghalt. A hagyomány szerint Szentersébeten temették el.

A szombatosok azonban a következő évtizedekben, évszázadokban is fennmaradtak: rajongással másolták szent irataikat, énekeltek énekeiket, zsidó rabikat, tanítókat, kántorokat hívtak — ápolták és továbbvitték a hagyományt. Zsidózó voltuk a XIX. században, az emancipációs törvény következtében teljesedett ki: 1868-ban lakóhelyükön, Bözödújfaluban, 39 székely szombatos család —170, más források szerint 105 lélek— megalapította az Izraelita Prozelita Hitközséget. A székely szombatosok, négy család kivételével, áttértek a zsidó hitre. 1874-ben zsinagógát is építettek.

A XX. század harmincas éveiben a bözödújfalusi orthodox zsidóság 50–80 családot számlált, ebből 32 volt tisztán szombatos eredetű, legtöbbjük Kovács névvel. A székely szombatos-zsidók ugyanúgy a földművelésből éltek, mint a keresztény székelyek, ruházatuk is lényegében a székely parasztokéval egyezett. Kinézetre talán csak a pajesz és az ún. imarojtok, a cicesz különböztette meg első látásra őket nem-zsidó társaiktól.

De nem sokáig élvezhették a szabad vallásgyakorlást. Történetükben a következő tragikus fordulópont a Holocaust volt. A zsidókkal szemben hozott törvények őket is elérték, a marosvásárhelyi gettóba hurcolták őket. Az auschwitzi haláltáborba való deportálástól azonban a legtöbben megmenekültek. A történelem ugyanis megismételte önmagát: az 1940-es évek elején Degré Alajos miniszteri biztos hosszas rábeszéléssel meggyőzte a székely szombatos eredetű zsidók nagy többségét, hogy szabadságukat, életüket vallásváltással mentse meg. Bözödújfalui katolikus plébánosa, Ráduly István pedig tanúsítvánnyal igazolta a zsidó vallásból való kitérésüket, így szabadította ki őket a gettóból.

Azok a szombatos zsidók tehát, akiknek származását-vallását tanúsítvány „tisztázta”, megmenekültek a haláltáborból. Voltak azonban olyanok, akik az auschwitzi haláltáborban haltak mártírhalált. A koncentrációs táborok túlélői vagy kivándoroltak, vagy szétszóródtak Erdélyben, illetve Romániában.

Bözödújfalura és így az egykor hitüket még nyíltan gyakorló szombatos-zsidókra a megsemmisítő csapást a Ceaușescu-rendszer idején, 1988-ban megkezdett víztározó-építés mérte. A falut a szó szoros értelmében lerombolták: víz alá kerültek templomai, temetője, házai, mezőgazdasági területei. Bözödújfalui 900 lakosa veszítette el hajlékát, közösségét — lába alól a talajt. Hajdan a vallási türelméről, valamint a magyar történelem, vallás- és művelődéstörténet páratlan jelenségének számító szombatosairól híres település mára a Ceaușescu-féle falurombolás szimbóluma lett.

A XX. század veszedelmeit már a székely szombatosok, szombatos-zsidók sem tudták mint közösség túlélni. Négy évszázados történetükben a Holocaust, valamint a kommunista diktatúra minden korábbi üldöztetésnél súlyosabbnak bizonyult. Mégis, múltbéli újrakezdéseikből, talpra állásaikból kiindulva személy szerint hiszem, hogy nincs még vége ennek a történetnek; hogy újból közösségbe szerveződnek, újra láthatóvá válnak ezek a rajongók — mint egy búvópatak, amely ideig-óráig rejtve marad előlünk, de aztán váratlanul ismét előbukkan. És addig is hordozzák magukkal évszázados értékeiket.

Mutatvány Péchi bibliafordításából és -kommentárjából

Péchi Simon 1634-ben fordította le a Genesiszt, Mózes I. könyvét, valamint az Exodusnak, Mózes II. könyvének első 12 fejezetét a Héber Bibliából. Az autográf kézirat, amelyben fennmaradt a fordítás, sajnos megrongálódott, így a Genesis első négy fejezete hiányzik.

Péchi nemcsak fordítást készített, hanem magyarázta is a Bibliát. Kommentáló technikája a következő volt: a bibliai fejezet értelmezésre szoruló vagy arra érdemes szavait, szófordulatait, szerkezeteit, esetleg mondatait kiemelte, és melléjük írta a magyarázatot. Kommentárjában nem tüntette fel a pontos forrásokat, amelyekből merített, hanem valamilyen utalószóval hivatkozott rájuk. A filológiai aprólékosság elkerülése azért is volt lehetséges, mert ez a fordítás nem a „tudós olvasó”-nak készült, mint a *Psalterium*, hanem az egyszerű embereknek, az egyre növekedő szombatos gyülekezetnek. Dán Róbert rekonstrukciója alapján azonban tudhatjuk, hogy legfőbb forrása a XVI. század 10-es éveiben Velencében kiadott *Biblia Rabbinica Magna* volt, amelyből a maszorétikus szövegen kívül sok szövegváltozathoz, valamint középkori zsidó kommentárhoz jutott hozzá. Rabbinikus forráslehetőséget jelentett neki a protestáns Sebastian Münster héber-latin *Hebraica Biblia*-ja is. A különböző exegézisekből, históriákból szerzett ismeretek, a klasszikus szerzőktől, egyházatyáktól idézett részletek, valamint saját értelmezései laza asszociációval kerültek egymás mellé az általa *Jedzegetés*-nek nevezett magyarázó részben.

Az igen terjedelmes kommentáraryagot nem dolgoztuk fel, a bibliafordítást viszont (alapos nyelvi, fordításelméleti, filológiai stb. elemzéssel) 2009 őszén kiadjuk, ahogyan erről korábban szoltam már. Fontosnak érzem ugyanakkor, hogy a *Magyar Egyházzene* olvasói, akik most ízelítőt kapnak a bibliafordításból —a mindmáig egyetlen szombatos bibliafordításunkból—, betekintést nyerjenek Péchi bibliakommentárjába is; hogy megízleljék, megtapasztaljanak egy cseppnyit abból a szellemiségből, amelyet egy XVII. századi magyar tudós teremtett Erdélyben, a világtól elzártan — világszínvonalon.

A bibliafordításból két fejezetet teszünk most közzé. Az első az *Aqéda*, vagy Izsák megkötözése/feláldozása, illetve az Ábrahám áldozata néven is ismert elbeszélés (Genesis 22), a második pedig egy epizód a József-történetből (Genesis 45). Azért ezeket a részleteket választottam ki, mert sokak által ismert történetekről van szó, így még izgalmasabb annak mérlegelése, hogy mitől más ez a szöveg a különböző felekezetek mai, modern, bevett fordításaihoz képest. Az egyes bibliai fejezetek után a hozzájuk fűzött *Jedzegetések*-ből szemelgettem. Ez a válogatás, még egyszer hangsúlyozom, most először jelenik nyomtatásban, és úgy tűnik, sokáig a *Magyar Egyházzene* jelen száma lesz egyúttal az egyetlen fórum is Péchi bibliakommentárjának a nyilvánosság tételében.

A szövegeket modernizált helyesírással ugyan, de a régies nyelvezet, valamint az ízes erdélyi (székely) dialektus megőrzésével írtam át. A kéziratban (különbféle okok miatt) alig olvasható vagy egyenesen kibetűzhetetlen szavakra zárójelbe tett, dőlt kérdőjellel utalok, vagy kihagytam őket az átírásból. Az

utóbbi esetben erre zárójel (...) hívja fel a figyelmet. Péchi javításait [szögletes zárójellel] jeleztem. Egyes mondatokat másképp tagoltam, mint ahogy (első ránézésre) Péchi tette, erre a „módosításra” a XVII. századbeli ingadozó, a mai-nál következetlenebb írásjel-, illetve nagybetű-kisbetű használat jogosított fel.

Végezetül mi mást is tudnék kívánni a mai befogadóknak, mint hogy olvassák élvezettel szombatos Bibliánkat és bibliakommentárunkat, értékeljék kellőképp közös nemzeti kincsünket, szolgáljon mindannyiunk épülésére!

*A Genesis / Teremtés / Mózes I. könyve 22. fejezete,
valamint részletek a hozzá írott kommentárból*

Huszonkettődik rész

1. Lőn pedig mind e mondások után, hogy az Isten megkísértené Ábrahámot és mondá néki: Ábrahám. Ki felelé: Jelen vagyok én. 2. És mondá: Vedd föl most a te fiadat, a te egyetlenedet, akit szeretsz, az Ichakot, és menjél véle a Mória földére, és vidd föl ott egész áldozatra, egyiken a hegyek közzül, akit neked mondanodok. 3. Felkelvén azért Ábrahám jó reggel, megnyergelé szamarát, és két szolgáját vevén maga mellé, Ichakot is, a fiát, és meghasogatván az áldozatra való fákat, fölkele s elméne a helyre, melyet az Úristen mondott vala néki. 4. Harmadnapon fölemelé Ábrahám szömeit és meglátá azt a helyet messziről. 5. És mondá Ábrahám az ő szolgálainak: Üljetek itt tü a szamar mellett. Én és az én gyermeköm amaddig megyünk, imátkozván ott megtérünk hozzátok. 6. És fölvevén Ábrahám az áldozatra való fákat, raká azt az ő fiára, Ichakra, és kezében vivé a tüzet és a törz; és ketten együtt, (egyaránt) mennek vala. [7. Szóla] azért Ichak Ábrahámnak, az ő atyjának, mondván: Én édes atyám. Ki felelé: Ímhol vagyok, édes fiam. És ő mondá: Ímhol a tűz és a fák is, de hol az áldozatra való juh? Felelé Ábrahám: Isten [lát] magának juh[ot] az áldozatra, édes fiam. És azonban ketten egyaránt mennek vala. 9. Eljutván pedig a helyre, melyet mondott vala néki az Isten, megéppíté Ábrahám ott azt az oltárt, és rearendelvén a fákat, megköttözé Ichakot, az ő fiát, és helyezteté őtet az oltárra, a fákon föllyül. 10. És nyújtván kezét Ábrahám, fogá a törz, hogy vérét venné az ő fiának. 11. És kiáltá az Örök Istennek angyala az egekből, mondván: Ábrahám, Ábrahám. Ki felelé: Jelen vagyok én. 12. És a mondá: Ne bocsásd a te kezedet az iffjúra és ne cselekedjél néki semmit, mert most megtudtam, hogy istenfélő vagy te azért, hogy nem kímilletted éntöllem a te fiadat, a te egyetlenegyedet. 13. Fel-emelvén azért szömeit Ábrahám, látá tehát egy kos odaháttra megakadott a sűrű szövényben szarvánál fogva, és odajárulván Ábrahám, fogá a kost és fölvivé azt egész áldozatra az ő fia helyén. 14. És hívá Ábrahám annak a helynek nevét: Isten Lát[ásá]nak, amint ma is mondják. A hegyen Isten látódik. 15. Szóltá azért az Örök Istennek angyala Ábrahámot másodszer is az egekből. 16. Ki ezt mondá: Én magamra esküdtem meg, azt mondja az Örök Isten, miért hogy e dolgot megcselekedéd, nem kímilvén a te fiadat, a te egyetlenegyedet. 17. Hogy áldván megáldalak tégedet, és sokasítván megsokasítom a te magvodat, mint az

egeknek csillagit, és a fővent, mely a tenger partján vagyon, és örökségül bírja a te magod az ő ellenséginek kapuit. 18. És egymást a te magvodban áldják e földnek minden nemzetségi ezért az érdemedért, hogy így engedtel az én szómnak. 19. És megtére Ábrahám az ő szolgálóihoz, és fölkelvén jövének együtt Beersebába, és lakék Ábrahám Beersebában. 20. Lón pedig e dolgok után, hír jelenteték Ábrahámnak, ezt mondván: Íme, Milha is szült fiaikat a te bátyádnak, Náhornak. [21.] Uct, tudnillik elsőszülöttét, Buzt, annak öccsét, Kemuélt, a szírusok atyját. 22. Keszedet, Hazot, Pildast, Ildafot és Betuélt. 23. Betuél pedig nemzette Ribkát. Ezeket mind a nyolcat Milha szülte Náhornak, az Ábrahám bátyjának. 24. De ágyasa is, Reuma nevű nemzé Tebahot, Gahamot, Tahast és Maahát.

Jedzegetés

E mondások után etc. A zsidó ige לָבַח mind szót, mondást, cselekedetet, meglőtt dolgot jelenthet, de én itt imez következők magyarázatokért fordítám: Micsoda szók, mondások után lött ez az Ábrahám próbája? Első értelem, hogy a Satan szava után lött volna ez is, mint szintén a Szent Jób próbája. Ki Ábrahám felől mondotta volna Isten előtt: Mely igen félti (...) Ábrahám ez egy fiát, semmi áldozatokat, lakodalmokat nem teszen egyebért, hanem csak annak éltijért. Talám ha mondanád, hogy megáldozza teneked, semmi sem kelne abban. Így azért lón ez mondások után, hogy az Isten megkísírténé Ábrahámot etc. Másik értelöm, hogy Ismael kérkedőzött volna azzal gyakorta, hogy az Ichak környülmételkedésének nem volna semmi érdeme, mert ő akkor kicsin volt, más hatalmában és kételenségből teljesítette azt a parancsolatot. De ő jó javas korában, 13 esztendő korában szabad akarattja szerént, nem kérlette (?) sem Istennek, sem Atyjának abból való akarattját, úgy vötte föl a Szövetség jelét. Kire Ichak mintegy bosszúval felelte volna: Mindenkor azt az egy kicsin sebetésedet és fölben való bőrdöd elmetszését hányod, nem tudod te, nem csak annyi buzgóság, szeretet vagyon Istenhez énbennem. Ha azt parancsolná, hogy egészen megáldoztassam magamat érötte is, kész volnék reá. Ichaknak azért illyen mondása után lón, hogy az Isten megkísírténé Ábrahámot. (...)

Jelen vagyok én etc. Áldozatoss engödelmességnek és szófogadásnak szava.

A te fiadt etc. Felelt erre, két fiam vagyon nékem, *Egyetlen egyedet etc.* Mindenik egyetlen egy az ő Anyjának. *Akit szeretsz etc.* Mindeniket szeretöm. Utolszor az Ichakot. Ezek mind tractálásra való szók és a nagy próbára mind érdemet szerzett a Szentnek. Más az, hogy a dolognak szörnyűségéhez képöst mint kéréngéssel ment lassan-lassan a dologra, jelenítvén (?), hogy nem kicsin dolgot akar kívánni, és ha hirtelen, ilyenessen nevezte volna, valami (...) csudát a Szentnek elejében nem hozott volna.

Mória földére etc. Mindenek egyeznek ezen, hogy ez a Salamon Templomnak helye volt, kit Dávidnak a népszámlálás után való döghalálkor az Angyal mutatott meg, és Gád Próféta tanácsából csinált ott oltárt, s' áldozott is Dávid, meghallgatván Istentül akkori döghalál ellen. De a szónak הַמִּזְבֵּיחַ hamoriah

eredete egynehány jedzésre mehet; mert látást, világosságot, mutatást, tanítást és a Szent Törvény tanítását hozhatni ki belőlle, mint az Isa 2 igen világosan tanítatik, hogy egymást mind pogánok idehíják, hogy az Istennek Szent törvényét tanulhassák. És mennek úgymond sok népek, ezt mondván egymásnak: Jertek, menjünk föl az Örök Istennek hegyére, a Jaakob Istenének házába. Ki minket (והורינו) vehorenu) oktat es megtanít az ő utaira, mint járjunk az ő ősvényin. Mert Cionból megyen ki a törvény, és az Úrnak beszéde Jerusálemből. Törvént lát a pogánok között, és megdorgál sok népeket úgy, hogy szabályjokból kapákat csináljanak, dárdájokból kaszákat. És nem fog kardot egy nemzetség másik ellen. Sem nem tanulnak azután hadakozást. etc. Más értelömmel a מוריי mirrhát teszen. Mert azon a hegyen mirrha (...) és temjén termett, kit bizonít Cant. 4. Fölmegeyek a mirrhás hegyre és a temjenes halomra.

Vidd föl ott egész áldozatra etc. Nem mondotta az Isten azt, hogy ugyan megáldozza, megölje, de (?) a dolognak nagy és szörnyűsége miatt a Szent a próbában ezt eszébe nem vötte. Hogy penig erről derekasban gondolkodjál, oly nagy ereje, hatalma vagyon a Superstitionak, a Satan is azt ahol módját kaphatja, segítvén. Ez Ábrahám próbája noha nagynek, szörnyűnek tetszik ebben, hogy maga kezével nyúlt, készült fia áldozatára. De azután ennek példájára, látván a Moáb [királya], hogy megsúlyosodott volna a had ellene etc., fogadá az ő elsőszülött fiát, ki utánna királyságra menendő vala, és fölvívén a kerítésre, egészen való áldozattal megáldozza. Manasse is, nagy király, ő is áldozta meg fiait. És számtalan erről a panasz Izraélre a prófétáktul s a Zsoltárban is: És többi közt a szörnyű bűnök között ezzel vádlotta és kárhoztatta az Isten Izraélt, az ő népét, hogy gyermekit a bálványoknak megáldozta, kiket az ő Szent helyén (?) Jehez. 16 maga gyermekinek, fiainak, leányinak nevez. Itt is azért ne értsed, se ne magyarázd tovább, amint a textus tartja: vigye föl áldozatra az ő elméje szerint, de megölését, vére ontását nem mondotta [az Isten], kit világossan bizonít Jrm. 19. xs. 5. És éppítének magoss (kápolnákat) a Báálnak, hogy megégetnék ő fiokat tűzzel egész áldozatul a Báálnak, mellyet én nem parancsoltam, sem mondottam, sem szívem gondolatjába nem hágott. Ihon az Istennek nyilvánvaló bizonságtétele, hogy sem parancsolta, sem mondotta, sőt szívében sem gondolta, hogy neki valaha valaki emberrel, embervérrel, hússal áldozzék. Sőt az ártatlan vérontást mely szorgalmatosan tiltotta mindenütt. Úgy is lött a dolog vége, mert csak fölvitte, de még aláhozta, nem hatta Isten megölni. És amint ezt a Mekubalesek tractálják, mondotta volna Ábrahám: Világnak Ura, Cohen nélkül (pap nélkül) nem lehet áldozat. Felelt az Úr reá: Már én tégödet Cohennek, papnak rendeltelek, mint mondva vagyon: Megeskütt az Úr és meg nem bánja, Te vagy Cohen, a Malki Cedek rendi szerint.

Üljetek tü itt a számár mellett etc. Azért hatta ott őket fia áldozásában, olyan szándékában, félt, hogy akadályira löttenek volna. Allegoria szerint tanulság: akik nem sietnek a Szentökkel együtt az isteni szolgálatra, a számárnál hagyatnak, maradnak.

Harmadnapon fölemelé Ábrahám szömeit etc. Előbb is eljuthatott volna oda, de nem sietett, senki ne mondhatta, oly hirtelen szorította Isten ilyen nagy próbára, csak ideje sem volt gondolkodásra, hanem hirtelen habahurjaképpen kellett azt cselekedni. Így a gondolkodáshoz és magában hittel, szívvel, lelkiismeretivel való tanácskozáshoz elég ideje lévén, úgy nyúlt, készült a dologhoz, és tökéletességgel is által ment rajta, amint Isten neki parancsolt. Többi közt azt is hánta-vetötte magában, miképpen teljesedik bé az Isten szava, hogy Ichakban hívattatik a te magod, ha már meg kellett fiát nőtelen korában áldozni. Kiről azt találta magában, netalám közöszült már Ichak valahol oly asszonyállattal, kiről magva maradván, az Úr szavának igazsága ugyan bételjesődik.

Látá a helyet messziről etc. Fényes felhőcske függött, látszott az hely aránt. Bizonsága ez az Úr jelenvoltának.

A tüzet és a tört etc. מַחֲלֵה Jobb magyar szóval nem tudhatám fordítani, mert ez nem közönséges kés, amint némellyek értik, hanem jó széles hosszúka, nem amaz erőss húsvágó bárdion, hanem vérvevő késnek mondhatni. De amint írák, sokkal nagyobb késnél, mert másfél-két arasznyis vagy a hossza, [szélesebb tenyéryninél, (...) és semmi hegyessége nincsen]. A török mészárosok olyanokat tartnak, ott láthatni formáját. Ez pedig hihető a vérvétel regulái szerént. Igen éles eszköz volt.

Ketten együtt mennek vala etc. Kétszer mondatik ez róllok, és akárki is látja, nem voltak többen. De mindenek arra magyarázzák, ha Ichak vélöködötte maga felől, hogy ő lenne az áldozat, de az Istennek akarattjának teljesítésében és annak való engedelmességre mind ketten egy szívvel voltak.

Isten lát magának juhót az áldozatra etc. Tulajdonképpen akarám a zsidó ígít, frázist fordítani, nem nívén a magyarság izetlenségét, mert úgy tetszik, látásnak igéjével élnek gondviselésért. Láss kétfelé. Látnád magad hasznát is etc., főképpen a székelylek szokásán.

Megkötözé Ichakot, az ő fiát etc. Erre tetszik, amit Munsterus zsidóul írt ki az ő Annotatiojában, de meg nem fordította deákra, azt fordítom magyarra. Mondá Ichak az ő Atyjának: Övedzed jól föl magadat, tórd fel jól karodat, és kötözd meg neköm kezeimet, lábaimat igen-igen szépön. Mert én ez áldozatra 37 esztendő lévén, te pedig vén ember vagy, ha meglátandom a tört, netalám a törtül való ijedtemben ellened kezdenék rugódozni, és netalám abból sérelem, macula esnék rajtam, ki az áldozatra alkalmatlan lennék. De azon, kérlek, Édes Atyám, siess és cseleködd meg akaratodat, és semmit ne mulatozz, sőt ruháid alját aggasd föl, ágyékokodat jól övedzed föl, és égess meg engömet szépön. És végy az én hamvamból, melyet vígy Szaráhnak, Édes Anyámnak, kit tegyen lábájába, belső kamorájában, hogy óránként-óránként mindenkor, valamennyiszer bemegy az ő kamorájába, emléközzék az ő fiáról, Ichakról sírással. Ezt is mondá Ichak az ő Atyjának: Márhogy az én életemet elvégezed, és hazamegy Szarához, az én Anyámhoz, kérdi azt tölled, tudom: hol Ichak, az én fiam? Mit mondasz arra néki, és mit cselekeszel a tü szép vénségteknek? Mondá néki Ábrahám: Mü jól tudjuk, hogy teutánad kevesek lesznek a mi napaink.

Ő (Isten) vigasztalt minket, míg te nem születél volt, Ő vigasztal minket e nap-ságtul fogva is azután.

Ábrahám, Ábrahám etc. Hirtelen való szólítás ez, megtartóztatás cselekedő szándékában, első értelemmel. Más értelem: kedvességnek, kegyelemnek jele. És tartják: valakiknek a Szentírásban nevök kettőzítve találtatik a szólításban, azok mind e jelenvaló világnak, s' mind a jövődönnek bátorságos, bódogságos fiai. Moses, Moses, Jaakob, Jaakob. Samuel, Samuel etc.

Ne bocsásd a te kezedet az iffjúra etc. Felel erre: hát csak hiában munkálkodtam-é mindezekben? Ottan csak maradjon valami jele, emléközete ennek. Mond az Angyal: Ne cselekedjél semmit néki és maculát ne tégy rajta. R. Aba (Mekubal) mondotta: Mondott az Isténnek Ábrahám (vagy az Angyalnak): Panaszomat jelentem ezaránt. Minap azt mondottad vala: Ichakban hívatik a te magvod. Azután azt hagyád: [Vedd föl a te fiadat]. Most azt mondod: Semmit se cselekedjem az iffjúnak. Felel neki az Áldott Úristen: Nem bontom én föl az én frygyemet, és ajakimon kibocsátott szómat sem máslom meg. Mikor azt mondtam: vedd föl a te fiadat, nem változtatom ott is ajakimon bocsátott szómat, mert nem mondtam azt, hogy megöljjed, vérét vegyed, hanem csak hogy fölvigyed eddig, amint most vagy, és amit megcselekedtél.

Most megtuádtam, hogy Istenfélő vagy etc. Azaz mostantul fogván vagy, már mit mondanom mind a Satannak, s' mind ez egész világon való népeknek, kik azt vetnék, miért lehetnél te énnállam kedvesebb és nagyobb tekintetben. Vagyon mire szájamat nyitnom, hogy te Istenfélő vagy.

Es hívá Ábrahám annak a helynek a nevét Isten látásának etc. Ezt a káld világosan így magyarázza: És szolgálattal áldozék s' imátkozék Ábrahám azon helyen, mondván az Örök Istennek előtte: itt léssen áldozattal való szolgálata az én nemzetemnek. És azon a napon azt mondják: Ezen a hegyen szolgált Ábrahám az Örök Isten előtt.

Ezért az érdömödért etc. כֶּבֶד sarkat, véget, érdemlött bért, jutalmat teszen, hogy a próbában valóságosan úgy hívén az Isten akarattját, nem kimíltette, sem szánta fiát, hanem tökéletessé szívele megáldozta volna, ha az Angyalul meg nem tiltatott volna.

A Genesis / Teremtés / Mózes I. könyve 45. fejezete, valamint részletek a hozzá írott kommentárból

Negyvenötödik rész

1. És nem tartóztathatta meg magát József mindannyi környüleállók előtt, hanem fölkiálta: Menjen ki minden ember előllem, és nem marada egy embör is előtte, mikor megismerteté magát az ő atyjafiaival. 2. Szavát pedig sírással mondhatja vala: kit meghalla a Paroh (udvara népe) háza is. 3. Mondván József az ő atyjafiainak: Én vagyok a József. Él-e még az édes atyám. És nem felelhetének néki erre az ő bátyjai, mert igen elbódultak vala előtte. 4. Mondván mégis József az ő atyjafiainak: Kérlek, [közelítsetek] ide hozzám, és oda [közelítvén:]

mondá: Én vagyok az a József, kit tū eladátok ide Egyiptusba. 5. És most ne búsuljatok, se szömötök előtt ne tessék bosszúnak, hogy engömet ide adtatok; mert életötök megtartására bocsátott Isten ide engömet tüelőttetök. 6. Mert még az éhségnek csak két esztendeje e földön, de még öt esztendők (vadnak hátra), kiken szántás, aratás nem leszen. 7. De engömet Isten bocsátott ide tüelőttetök, hogy maradékot tartana e földön tünektök, és tüötök eltáplálna nagy szabadításra. 8. Mondá azért: Nem tū küldöttetök engömet ide, hanem (ő maga) az Isten, és egyszersmind Parohnak is atyjává tött engömet, urává minden teljes (udvarának) házának, és fejedelemmé mind egész Egyiptus földén. 9. Siessetek inkább, és menjetek föl az én atyámhoz, és mondjátok meg néki: Ezt izené a te fiad, József: Isten engömet Úrrá tött egész Egyiptus földén. Szállj alá hozzám, ne múlass. 10. És lakjál itt Gosen földében, [lehess] közel énhozzám, mind magad, és a te fiaid, s' fiaidnak is fiai, a te juhaid, a te tehened, és valamid teneked vagyon. 11. Íme, a tünnön szömötök ezt jól látja, és ezen öcsém, Binjamin szömei is, hogy magam szájjammal szólok tünektek. 12. És megjelentetök az én atyámnak itt Egyiptusban való minden dücsőségömet, és mindenecket, valamit itt láttatok, és siessetek, elhozzátok ide az én atyámat. 13. És esék az öcse, Binjamin nyakára, s ott síra, Binjanim is síra az ő nyakán. 14. És megcsókolgatván minden ő bátyjait, síra rajtok, és ezzel után szólhatnak [véllé] az ő bátyjai. 15. És e hír meghallaték a Paroh házában, kik mondának: Józsefnek bátyjai idejöttek, és ez kedvesen esék mind Paroh szömei, s' mind az ő szolgálaink szömei előtt. 16. Így szólván Paroh Józsefnek: Mondd meg az atyád fiaiinak: Ezt cseleködjétek: Terheljétek meg a tū szamaritokat, és indulván, menjetök Knaán földére. 17. Holott vegyétek föl a tū atyátokat, és tū cseléditöket, és jöjjetök hozzám, és én tünektek adom Egyiptus földének jóvát, és éljétek e földnek jobb zsírjával. 18. Teneked, lám, parancsolva vagyon: Ezt cseleködjétek, vigyétek magatoknak Egyiptus földéből szekereket a tū gyermekitökért, feleségitökért, és hozzátok el a tū atyátokat, s' jövetök (?) mind ide. 19. És a tū szömötök ne szánjátok (?) holmi edényitökre, eszközitökre, mert egész Egyiptusnak minden java tietök. 20. És mind eszerént cseleködetnek az Iszraél fiai, és ada József nékik szekereket a Paroh parancsolatja szerént, és ada vissza való élést is nékik. 21. Affölött mindeniknek külön-külön ada: változtató ruházatokat, és Binjaminak háromszáz ezüst sirlust, és öt (rendbeli) változtató ruhákat. 22. Az atyjának pedig ezeket küldé, tíz számarokat, kik egyiptusi jókkal (terhelve) voltak, és más tíz nőstény számarokat, kik búzát, kenyeret, és (egyéb) élést vittének az atyjának számára az útra is. És elbocsátá eképpen az ő atyjafiait, és elmenének, meghagyván nékik: Ne versengjétek az úton. 24. És fölmenvén Egyiptusból, jövének Knaan földére Jaakobhoz, az ő atyjokhoz. 25. És megjelenték néki, mondván: József még él, és ő fejedelöm egész Egyiptus földén. És megdobbana az ő szűve rajta, mert nem hiszen vala nékik. 26. És megbeszélék néki mind a József szavait, mellyeket őnékik hagyott vala, és azonban meglátá a szekereket is, mellyeket József küldött vala, hogy ötet azokon költöztetnék, és megélede Jaakobnak, az ő atyjoknak lelke (ezeken). 27. És mondá Iszraél: (Elég az) sok is, hogy József, az én édes fiam él; Elmegyek, hogy láthassam ötet, minekelötte meghalnék.

Jedzögetésök

És nem tartóztathatá meg magát József etc. Hogy a vén atyja halálát keserűség miatt emlögette, és hogy nem akarván azt látni, inkább Benjamin helyett rab-ságot vállal magára. Kiből igaz atyafiúsága megbizonyosodott, hogy a Ráhel-től születött atyjokfiát is úgy szánják, mint magokat, vagy magoknál inkább, itt a Jehuda beszéde, sőt cselekedeti által.

Nem marada egy ember is előtte, mikor megismerteté magát etc. Nem akarta, hogy senki előtt gyalázkodjanak, pironkodjanak a bátyjai ilyen nagy cselekedetükért. Mint arról való erős regula parancsolja, mely örökös büntetése vagy a Gehenna tüzeiben annak, aki sokaság előtt másnak orcáját megfejérfíti vagy pirosítja.

Szavát sírással mondhatja vala etc. Felejtötte minden bosszúját, igaz atyafiúi szeretet, indulat volt benne, és rakva (?) volt kegyes természettel.

Nem felelhetének neki erre a bátyjai, mert igen elbődultak vala előtte etc. Ember, ember, gondold meg ehhez képöst az itélet napját, mely szörnyű volt a József bátyjainak ezt a szót hallani olyan nagy Úr, fejedelem szájából, hogy ő az a József, kit eladtanak. Mű is minnyájan vétközünk óránként annyit a teremtőnek Szent törvénye, parancsolatja ellen, mint József ellen vétköztek az ő bátyjai, és hogy adunk számot azokról az ő dücsőséges széki előtt?

Megdobbana az ő szüve rajta, mert nem hiszen vala nekik etc. A zsidó ige פֶּיַח pug közbeszakadást, megszűnést tészon, mikor hirtelen ember valamin elámul, szüve dobogása is mintha megtartózik (?). Elannyira csudás, véletlen dolognak tetszett, nem hitte szavokat, míg a szekereket nem látta.

És megélede a Jaakobnak lelke etc. A csudálkozás miatt véletlen örömeben elámult először, és mikor valóban elhitte néki, elevenkődött és megéledött. Sőt, amint a bölcsek magyarázzák: a Sehina és a próféciai erő nem volt nálla, eltávozott volt tőle egész 22 esztendőök alatt. És ekkor, a Józsefről való örömevel vissza reája tért, mert annak szokása, természeti, szomorú lélekkel nem lakik, hanem vidám szüvel. És mondják az Agadában: Serah, az Aser leánkája, kifutván atyja bátyjai jövetelire eleikben, szavokból, suttogásokból megértvén a József életét, befutott Jaakobhoz, és mint gyermek, selypögetni kezdötte jobb atyja előtt, József életét beszélénék ott künn a megjött bátyjai. Kinek a vén patriárka semmi hitelt nem adott, mint magok szavának is. De ez örömondásért, mivel a dolog igazsága úgy hozta, el kellett Jaakobnak azt hinni, és lelke újólag meg-elevenedett. Ez a Serah, az Aser leánya halált nem kóstolt, elevenen vitetött Paradicsomba, mint másutt is ezt számláltuk.

Sok is, hogy József, az én fiam él etc. Mikor méltóságát, hatalmas fejedelemségét számlálták, feljebb becsülli, többnek, sokabbnak (magyarul) nagyobbknak mondja, vallja az életét, hogy életben, elevenségben hallja lenni, nem gondol annyit a méltóságára. Úgy ígérkezik el, hogy hozzá megyen látogatására.

*

A szombatosok énekeiről ld. lapunkban: Z. PÁNCZÉL Anikó: „Major J. Gyula szombatos ének-lejegyzései”, *Magyar Egyházzene* II (1994/1995) 317–330. (A Szerk.)